

Oponentský posudok k menovaciemu konaniu Doc. RNDr. Daši Munkovej, PhD.

1. Plnenie kvantitatívnych kritérií

Na základe predloženého inauguračného spisu konštatujem, že doc. Munková spĺňa a prekračuje požadované kritériá na vymenovanie za profesora v odbore prekladateľstvo a tlmočníctvo. Týka sa to tak pedagogickej ako aj publikačnej činnosti a ohlasov na ňu. Obzvlášť treba vyzdvihnúť počty vedených záverečných prác študentov, počty vedeckých a odborných prác v registrovaných v rôznych databázach, a aj mimo nich a tiež počet citácií v publikáciách evidovaných vo WOK a inde.

2. Plnenie kvalitatívnych kritérií

Vo vzdelávacom portfóliu doc. Munkovej je široké spektrum predmetov od metodologicky zameraných až po aplikované. Doc. Munková patrí na Slovensku k najvýznamnejším vysokoškolským pedagógom pre predmety Počítačová lingvistika, Strojový preklad, Počítačom podporovaný preklad, Informatika pre translatoológov. Doc. Munková je aj priekopníkom v zavádzaní týchto predmetov do štúdia translatoológie a tlmočníctva a na Slovensku jej v mnohom patrí prvenstvo.

Výnimočná je doc. Munková aj vo svojej vedecko-výskumnej práci. Dominantnou črtou jej prác je jednoznačne inter- a transdisciplinarita. Je to istotne aj vďaka absolvovaniu štúdiu matematiky, fyziky a anglického jazyka, čo ju kvalifikuje na takúto orientáciu vo výskumnej práci.

Vedecké práce Doc. Munkovej sú venované veľmi aktuálnym témam, ktoré predstavujú vo svete rýchlo sa rozvíjajúcu oblasť. Ide o jednu z mimoriadne dôležitých oblastí intelektiky, teda výskumu umelej inteligencie, ktorá sa špecializuje na vytváranie programov na spracovanie textu, vytváranie expertných systémov, na porozumenie písaného a hovoreného jazyka a jeho prekódovanie do iného jazyka. Práce Doc. Munkovej majú zásadný význam aj pre ladenie nástrojov strojového prekladu na špecifiká slovenčiny. Ako ukázali jej práce, mnohé problémy pri strojovom preklade sú špecifické pre konkrétnu dvojicu jazykov.

Niet pochyb, že konkurencieschopnosť strojového prekladu voči humánnemu prekladu bude narásť a prekladateľské roboty budú postupne obsadzovať domény, kde je ich použitie v súčasnosti neefektívne alebo dokonca nepredstaviteľné. Relatívne krátke dejiny v tejto oblasti ukázali, že od počítačovej eufórie až k úplnej skepse sa vývoj ubera racionálnym smerom. Aj zásadný pokrok, ktorý priniesol štatistický prístup k strojovému prekladu a bol možný vďaka neporovnateľne väčšiemu objemu dát, ukazuje, že ďalšia cesta k zdokonaleniu strojového prekladu povedie cez spájanie hybridných metód, teda pomocou kvantitatívnych a kvalitatívnych postupov, ako je napr. využívanie fenoménu Huge Data vo forme paralelných a komparatívnych textov. Napriek tomu je na mieste otázka, ako sa má riešiť problém štatistických metód pri analýze javov prirodzeného jazyka, ktorý spočíva v tom, že rôzne štatistické miery podávajú veľmi disparátne hodnoty. Ďalším problémom štatistických metód je aj to, že štatisticky nesignifikantné môže byť jazykovo relevantné.

Už vo svojej habilitačnej práci poukazuje Doc. Munková na tento fakt a v rozsiahlej analýze histórie a vývoja v oblasti strojového prekladu, pri hodnotení jednotlivých metód sama upozorňuje na nedostatky a slabé miesta. Detailne opisuje možnosti a obmedzenia rôznych metrik na hodnotenie kvality prekladu. Ukazuje sa, že štandardne používané metriky je potrebné „vyladiť“ na konkrétny cieľový jazyk. Treba súhlasiť s tým, že najväčším problémom je vôbec dosiahnuť to, aby použitý analytický model meral to, čo má merať. Dôveryhodnosť nástrojov na hodnotenie kvality prekladu niekedy znižuje to, že sa samotné „mýlia“, teda

označia za chybu, čo je preložené správne. Povrchná skepsa môže niekedy vyplývať z faktu, že zložitý model hodnotenia strojového prekladu „prehľadne“ chyby, ktoré sú pri HT bez problémov viditeľné na prvý pohľad takpovediac voľným okom.

Hlavným problémom matematických analytických modelov evalvácie je však to, že dosadzované premenné, reprezentované konkrétnymi hodnotami sa opierajú o vágne pojmy, ktorými sú označované stupne škály napr. pri definovaní adekvátnosti pomocou pojmov celá / väčšina / veľa / málo / žiadna alebo plynulosti pomocou pojmov bezchybná / dobrá / neprirodzená / neplynulá / nezrozumiteľná. Problémom môže byť aj korelácia medzi týmito dvomi kritériami. Napríklad plynulosť ešte nemusí automaticky korelovať s adekvátnosťou. Pri manuálnom hodnotení kvality hodnotenia vstupuje do hry aj subjektívny faktor, a to samotná kvalita a dispozícia hodnotiteľa.

Súčasná hlavná metóda strojového prekladu prostredníctvom identifikácie fráz prekonala problém izolovaného prekladu jednotlivých slov a rešpektuje jazykový fakt, že každé slovo má svoj kolokačný potenciál, ktorý nikdy nie je nekonečný. Preto sa napr. aj korpusová lingvistika a v rámci nej kolokačná gramatika sústreďuje najmä na odhalenie prirodzenej kolokability prvkov, ktorá je často arbitrárna, jazyková a nemožno ju vysvetliť na základe sémantiky slov. Možno tak čiastočne odstrániť problém ambiguity jazykových prvkov, polysémie a homonymie a presnejšie identifikovať ustálenú kombinatoriku. Problémom však je, že sa ako významné často identifikujú nesúvisiace nesyntaxmatické kookurencie. Tento problém je výrazne prítomný aj v strojovom preklade. Situáciu komplikuje však fakt, že ustálené vzťahy medzi jazykovými jednotkami sú v texte často narušované aktualizacími prvkami, časté sú transformácie, porušovanie tzv. neutrálneho slovosledu atď. Zaujímalo by ma, ako vidí inauguračka vývoj nástrojov, ktoré dokážu identifikovať vzťahy na úrovni vety a v rámci nadvetnej syntaxe, ako je napr. rozpoznanie deiktických, anaforických a kataforických vzťahov atď.

Ďalším problémom je nesúlad automatických metrických strojového prekladu s ručným hodnotením, teda otázka, ako vyhodnotiť kvality samotného evalvačného nástroja a správnosti automatického hodnotenia v porovnaní s manuálnym hodnotením typov chýb, keď nie je celkom možné reprodukovat' postupy a techniky evalvátorov, medzi ktorými býva často aj nízka zhoda v hodnotení.

K priekopníckym prácam doc. Munkovej patrí aj oblasť analýzy, interpretácie a taxonómii chýb vo výslednom texte strojového prekladu. Tu treba vyzdvihnúť ďalšiu pozitívnu stránku vedeckej práce inauguračky, ktorou je kooperatívnosť. Doc. Munková dokázala osloviť touto témou viacerých kolegov rôznych odborov a filológii a zabezpečovať tak rozvoj tejto vednej oblasti na Slovensku, rozširovať a posúvať bázu vedeckých poznatkov. V kolektívnych prácach sa Doc. Munková so svojimi kolegami sústredila nielen na samotnú analýzu, ale aj na skúmanie príčin vzniku chýb SP a možnosti ich prevencie či odstraňovania, čo priamo prispieva k zdokonaľovaniu systémov a programov SP. Veľký priestor je v týchto prácach venovaný problematike posteditácie SP ako jednej z kľúčových činností pri kontrole a zlepšovaní kvality SP. Tieto práce majú veľký význam aj pri príprave budúcich translatológov najmä osvojovaní si kompetencií na posteditáciu, pretože ide o novú situáciu, ktorá predpokladá špecifickú kombináciu kompetencií, čo si vyžaduje špecifický prístup aj k vzdelávaniu a tréningu tzv. prekladateľov-posteditorov. Na základe rastúceho dopytu po špecialistoch-posteditoroch rastie aj potreba zaradenia posteditácie ako samostatného predmetu do kurikula translatológov.

K novým vedeckým výsledkom Doc. Munkovej, ktoré významne ovplyvnili rozvoj odboru patrí vypracovanie metodológie a metodiky hodnotenia kvality prekladu. Podľa toho treba široký okruh hodnotiacich kategórií chápať ako otvorený systém, pričom relevantné a nosné sú štyri kategórie: presnosť, korektnosť, terminológia a štýl. Významný teoretický aj praktický prínos predstavuje originálny rámcový model jazykových kategórií, ktorý tvorí kategoriálny rámec pre analýzu chýb strojového prekladu. Ide o otvorený systém, ktorý možno rozšíriť o

d'alsie jazykové javy napr. aj z pohľadu textovej lingvistiky, čo by mohlo prispieť aj k riešeniu problematiky štylistického hodnotenia kvality SP.

Veľkým prínosom je, že model jazykových kategórií umožňuje vytvoriť jednotný metodický rámec pre interpretačnú analýzu chýb SP rozličných druhov textov, má všeobecnú platnosť a je aplikovateľný na ľubovoľnú dvojicu skúmaných jazykov. Oceniť a vyzdvihnúť treba aj fakt, že vytvorený model dokáže postihnúť špecifiká skúmaných jazykov a môže slúžiť ako pevný rámec na zovšeobecnenia a typológiu chýb SP pre rozličné jazykové páry.

K dôležitým zisteniam pri analýze chýb SP patrí fakt, že kvantita nie je vždy rozhodujúcim aspektom hodnotenia kvality SP, teda že vyšší počet niektorých chýb neznamená automaticky nižšiu kvalitu, ak chyby nemajú za následok nepochopenie textu. Z druhej strany aj nižší počet chýb v predikativnosti vety spôsobuje oveľa nižšiu úspešnosť transferu, ktorú SP recipientovi ponúka. Najzávažnejšie sú preto chyby v oblasti predikativnosti vety, napr. pri nerealizovanej predikácii, alebo keď nie je správne identifikované gramatické jadro dvojčlennej slovesnej vety, čím sa stráca významová štruktúra vety, čo má dosah aj na jej správne pochopenie. Z toho dôvodu by ma zaujímal názor inaugurantky na riešenie tohto problému v SP.

Dlhodobá cieľavedomá a systematická vedecko-výskumná práca sa prejavila aj v ďalšom skvalitňovaní pôvodného systému pre post-editáciu a evalváciu strojového prekladu, ktorý vytvoril kolektív pod vedením doc. Munkovej.

Výsledky vedecko-výskumnej práce doc. Munkovej sú zásadným prínosom do translatológie, a to najmä pre oblasť tzv. post-editingu, ale sú významné aj pre vývojárov strojového prekladu, a vzhľadom na všeobecnú platnosť záverov aj pre lingvistov, lexikografov a samozrejme aj pre študentov translatológie rôznych filológií ako inštruktívny a inšpiratívny zdroj na štúdium.

Práce Doc. Munkovej sú písané jasným a exaktným odborným jazykom, s používaním jednotnej terminológie. Vďaka názornosti, myšlienkovvej a tematickej postupnosti sú jej práce prístupné nielen špecialistom, ale sú vhodná aj pre študentov. Jej vedecké práce prinášajú bohaté informácie s početnými referenciami s objektívnym hodnotným súčasným stavu v tejto vednej oblasti. Vedecké poznatky v prácach Doc. Munkovej nemajú dosah len na translatológiu a strojový preklad, ale sú prínosom aj pre kontrastívnu a všeobecnú lingvistiku. Vďaka jej prácam patrí slovenská translatológia k disciplinám, ktoré nezaostávajú za svetovými trendmi a zabezpečujú trvalú kontinuitu a rozvoj tejto disciplíny v zhode s vývojom v zahraničí.

3. Záver

Celkovo hodnotím vedecko-pedagogickú prácu Daši Munkovej ako novátorskú a v našich pomeroch priekopnícku. Jej práce majú veľký význam pre oblasť strojového prekladu a jeho automatickú evalváciu. Za mimoriadne významný považujem aj jej vklad do rozvoja translatológie tak z metodologického ako aj didaktického hľadiska. Doc. RNDr. Dáša Munková spĺňa všetky požadované kritériá na vymenovanie za profesorku v odbore prekladateľstvo a tlmočníctvo.

prof. Peter Ďurčo, CSc.

V Bratislave, 26. 1. 2020